

**ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ
ІХ СКЛИКАННЯ**

ТРЕТЯ СЕСІЯ

УРОЧИСТЕ ЗАСІДАННЯ

Стенограма пленарного засідання

16 квітня 2020 року

Київ 2020

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ
ІХ СКЛИКАННЯ

ТРЕТЯ СЕСІЯ

УРОЧИСТЕ ЗАСІДАННЯ

Стенограма пленарного засідання

16 липня 2020 року

Редакційне управління
Головного управління документального забезпечення
Апарату Верховної Ради України

ЗМІСТ

Урочисте засідання
з нагоди 30-ї річниці прийняття
Декларації про державний суверенітет України
(Четвер, 16 липня 2020 року)

Вступне слово Голови Верховної Ради України Разумкова Д.О.	...4
Виступ Президента України Зеленського В.О.	...5
Виступ Голови Верховної Ради України Разумкова Д.О.	...6
Виступ Прем'єр-міністра України Шмигала Д.А.	...8
Виступи:	
першого Президента України Кравчука Л.М.	...9
народного депутата України першого, другого, третього, четвертого скликань Юхновського І.Р.	...11
народного депутата України першого, другого, третього, четвертого, сьомого, восьмого та дев'ятого скликань Іоффе Ю.Я.	...15
народного депутата України першого, другого, четвертого, шостого, сьомого, восьмого та дев'ятого скликань Соболева С.В.	...17
народного депутата України шостого, сьомого, восьмого, дев'ятого скликань, заступника Голови Верховної Ради України Кондратюк О.К.	...18
Заключне слово Голови Верховної Ради України Разумкова Д.О.	...20

Заступник Керівника
Апарату Верховної Ради України –
керівник Головного юридичного управління

М. ТЕПЛЮК

УРОЧИСТЕ ЗАСІДАННЯ
з нагоди 30-ї річниці прийняття
Декларації про державний суверенітет України

Зал засідань Верховної Ради України
16 липня 2020 року, 16 година

Веде засідання Голова Верховної Ради України
РАЗУМКОВ Д.О.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Добрий день, шановні народні депутати України! Добрий день, шановні представники засобів масової інформації! Добрий день, шановні гості Верховної Ради України! В урочистому засіданні Верховної Ради України бере участь Президент України Володимир Олександрович Зеленський. Прошу привітати Президента України (*Оплески*).

Також в урочистому засіданні Верховної Ради України беруть участь: народні депутати України першого та дев'ятого скликань, голови Верховної Ради України попередніх скликань, попередні президенти України – Леонід Макарович Кравчук, Віктор Андрійович Ющенко, Петро Олексійович Порошенко, Прем'єр-міністр України Денис Анатолійович Шмигаль та члени Кабінету Міністрів України, керівники судової гілки влади та керівники органів, яких Верховна Рада України обирає, призначає та надає згоду на призначення на посаду, глави дипломатичних представництв іноземних держав та керівники представництв міжнародних організацій, акредитованих в Україні, представники засобів масової інформації, інші офіційні особи.

Шановні народні депутати! Шановні гості! Прошу внести Декларацію про державний суверенітет України до сесійного залу Верховної Ради України (*Оплески*).

Шановні народні депутати! Урочисте засідання Верховної Ради України з нагоди 30-ї річниці прийняття Декларації про державний суверенітет України оголошую відкритим.

(Лунає Державний Гімн України).

ГОЛОС ІЗ ЗАЛУ. Слава Україні!

ГОЛОВУЮЧИЙ. Героям слава!

Прошу сідати. Прошу включити історичні кадри кінохроніки подій прийняття Декларації про державний суверенітет України.

(Трансляція історичних кадрів кінохроніки).

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякую.

Шановні колеги, багато учасників тих видатних в історії України подій, на жаль, вже пішли з життя, сьогодні їх немає в цьому залі. Я пропоную вшанувати хвилиною мовчання всіх тих, кого сьогодні тут немає.

(Хвилина мовчання).

Прошу сідати.

До слова запрошується Президент України Володимир Олександрович Зеленський *(Оплески)*.

ЗЕЛЕНСЬКИЙ В.О., Президент України. Шановні народні депутати! Шановні гості урочистого засідання! Шановні українці! Тисячолітня українська історія знає чимало документів, які стали фундаментальними для творення Української держави, і Декларація про державний суверенітет України, безсумнівно, – один із них. Сьогодні ми відзначаємо 30-у річницю від дня народження цього знакового документа. 30 років тому був зроблений впевнений крок до остаточного здобуття незалежності України. Декларація наблизилася перемогу українців у багатовіковій боротьбі за вільну та самостійну державу.

16 липня 1990 року стало справді історичним днем. Тоді Декларацію про державний суверенітет підтримали 355 народних депутатів з різних куточків нашої рідної України, з різних партій, з різними поглядами, але з єдиною метою. Зверніть увагу, ніхто не завалював Декларації, пропонуючи 8000 поправок, ніхто не намагався заблокувати її постановами, ніхто не намагався збити її через Конституційний Суд. Прийняття Декларації – це акт неймовірного єднання політиків заради волі народу та великої державної мети.

Дорогі українці, шостий рік поспіль ми захищаємо свій суверенітет від російської агресії та платимо за це найвищу ціну – життя наших громадян. Сьогодні весь цивілізований світ визнає, що Україна робить все для настання такого бажаного миру, справедливого миру, миру в нашому розумінні цього слова. Саме того миру, де державний суверенітет пануватиме в реальності, а не на папері.

Так, ми втратили частину територій, ми втратили своїх людей, і, на жаль, ми не можемо повернути загиблих. Але повинні повернути всі свої території *(Оплески)*, повернути віру в правду і справедливість, щоб те, заради чого загинули наші герої, не виявилось марним. Я переконаний, шанс досягти цього в нас, українців, є лише за умови, якщо ми об'єднаємося, як це було 30 років тому.

Сьогодні в цьому залі знаходяться народні обранці першого скликання, внесок у державотворення яких неможливо переоцінити. І присутні тут, і ті, кого, на жаль, немає з нами, вписали свої імена в історію незалежної України. Сьогодні ми безмежно вдячні кожному із вас *(Оплески)*. 30 років тому, маючи полярні політичні погляди, ви наочно показали, що таке державницька позиція. Ви стали живим прикладом єдності та мудрості. І я впевнений, сучасним депутатам є чого у вас повчитися та ніколи не забувати, що суверенітет, який ви вибороли, ми з вами маємо берегти і захищати як від зовнішніх ворогів, так і від внутрішніх чвар. Для цього я не втомлюся закликати всіх нас до справжньої єдності, бо тільки в ній наша сила і наша перемога, бо тільки в ній Україна.

З цієї високої трибуни в цей святковий день я хочу нагадати всім слова ініціатора проголошення Декларації про державний суверенітет Героя України В'ячеслава Максимовича Чорновола: «Дай, Боже, нам любити Україну понад усе сьогодні – маючи, щоб не довелося потім гірко любити її – втративши» (*Оплески*).

Шановні друзі, годі сварок та розбрату, годі маніпуляцій та політичних ігрищ, годі ділити українців та ділитися самим на владу чи опозицію, лівих або правих, червоних або синіх. Потрібно перестати бути політиками. Час стати державними діячами, людьми, що мають не великий апетит, а велику мрію про єдину, сильну і непереможну Україну (*Оплески*). Це моя мрія, моя мета, і впевнений, і ваша також.

Бережімо себе, бережімо наш суверенітет, бережімо Україну! Слава Україні! (*Оплески*).

ГОЛОСИ ІЗ ЗАЛУ. Героям слава!

Веде засідання Перший заступник Голови Верховної Ради України **СТЕФАНЧУК Р.О.**

ГОЛОВУЮЧИЙ. Шановні народні депутати України! Шановні гості Верховної Ради України! До слова запрошується Голова Верховної Ради України Дмитро Олександрович Разумков (*Оплески*).

РАЗУМКОВ Д.О., Голова Верховної Ради України. 30 років тому український парламент зробив перший, складний, але дуже важливий крок до створення незалежної України. Прийняття Декларації про державний суверенітет стоїть в одному ряду з такими важливими подіями в нашій історії, як проголошення незалежності, референдум 1 грудня та перші президентські вибори.

Декларація про державний суверенітет – дуже сміливий документ, який був створений і затверджений мужніми людьми. Людьми, які вірили в майбутнє України, не маючи гарантій на успіх.

Згадаймо, як це було. Липень 1990 року. Україна поки що не має власної армії, власних спецслужб, власного громадянства, власної дипломатії, яка незалежно діяла б на міжнародній арені. Натомість Радянський Союз ще контролює внутрішню ситуацію в республіці. До серпня 1991 року залишається більше року.

У таких непевних умовах депутати дванадцятого скликання Верховної Ради Української РСР, а правильніше сказати, першого скликання Верховної Ради України приймають Декларацію про державний суверенітет України. Амбітний і сміливий документ, який поклав початок активній стадії боротьби за незалежність нашої держави. Після його затвердження здобуття незалежності було лише питанням часу.

Від імені всього українського народу, від нашого покоління та усіх прийдешніх поколінь хочу подякувати тим, хто в далекому 1990 році зробив цей надважливий крок (*Оплески*). Починати велику справу завжди складно, а іноді навіть небезпечно. Я розумію, вам було що втрачати і чого остерігатися. Але ви тоді поставили на карту все, можливо, навіть своє життя і життя своїх близьких, дорогих вашому серцю людей, і вистояли та перемогли (*Оплески*).

Декларація заклала принципи, на яких ми побудували нашу країну: демократія, пріоритетність прав і свобод людини, свобода слова та віросповідання, верховенство права і закону, самостійність та незалежність державницьких рішень, народ як єдине джерело влади в державі, мирне співіснування і культурний розвиток усіх національностей, пріоритет загальнолюдських цінностей над класовими. Ці принципи були закріплені в Конституції України та законах України, які приймаються у Верховній Раді. Вони залишаються актуальними й сьогодні, ним має слідувати кожний громадянин, адже на цих принципах заснована наша державність.

Україна дуже стрімко змінюється. Але навіть у вирі швидких та кардинальних змін є істини, що мають залишатися незмінними та непідвладними часу та політиці. 30 років тому ці істини були закріплені в Декларації, і сьогодні ми маємо захищати ці істини як за допомогою дипломатії, так, на жаль, і зі зброєю в руках.

Суверенітет і незалежність нашої держави – це те, що ніколи жодним чином не може бути поставлено під сумнів. Декларація проголосила, що територія України в існуючих кордонах є недоторканою і не може бути змінена та використана без її згоди.

Україна обстоїла свій суверенітет у 1990 році, обстоїть і 30 років потому. Декларація проголосила, що державний суверенітет є основною цінністю в нашій державі. Згодом ці самі принципи були закладені і в Акт проголошення незалежності, і в Конституцію нашої держави.

У прийнятті Декларації про державний суверенітет, а потім і всіх інших важливих документів, які сьогодні складають базу українського суспільства, ключову роль відіграв саме парламент. Верховна Рада України завжди була і залишається відображенням українського народу, його очікувань і сподівань, місцем, де в дискусії народжується істина та майбутнє нашої держави.

В Україні до парламенту ставляться по-різному. Від нього багато очікують і ще більше критикують. Але ми не повинні забувати, що в доленосні та критичні для України моменти Верховна Рада України демонструвала непорушну політичну волю, завжди була і буде на боці українського народу та Української держави (*Оплески*). Так було під час прийняття Декларації про суверенітет, так було під час прийняття Акта проголошення незалежності, так було в момент прийняття Конституції, так було під час багатьох кардинальних змін та викликів, які стояли перед Україною, і, я впевнений, так буде й надалі.

У моменти, коли вирішувалася доля держави, український парламент завжди приймав рішення незалежно від політичних прапорів, лозунгів та меседжів.

Ми повинні пам'ятати, що коли ми об'єднані великою спільною метою, то приймаємо рішення, які дійсно працюють на благо і користь нашої держави. Велика влада – це завжди велика відповідальність. Я переконаний, сьогодні кожний у цьому залі розуміє, що від наших рішень залежало і залежить, яке майбутнє ми збудуємо для наших дітей, в якій державі вони житимуть і які виклики стоять перед ними.

Сьогодні доля України, яка століттями йшла до своєї незалежності, саме в наших руках. І ми, український парламент дев'ятого скликання, маємо довести своїми діями, що готові до цієї відповідальності (*Оплески*), як це зробили ви 30 років тому (*Оплески*).

Дякую.

Веде засідання Голова Верховної Ради України
РАЗУМКОВ Д.О.

ГОЛОВУЮЧИЙ. До слова запрошується Прем'єр-міністр України Денис Анатолійович Шмигаль.

ШМИГАЛЬ Д.А., Прем'єр-міністр України. Шановний пане Президенте України! Шановний пане Голово Верховної Ради! Шановні народні депутати! Шановні високоповажні присутні! Шановні українці! 30 років тому в цьому залі абсолютно конституційна більшість прийняла Декларацію про державний суверенітет України. І сьогодні, коли ми дивилися історичні кадри, в кожного із нас, як у старшого покоління, так і в молодих людей, наверталися на очі сльози, тому що це надзвичайно важливий емоційний момент, це історія нашої держави, яка писалася в цьому залі людьми, які сьогодні тут присутні.

Цим актом було визначено та сформовано основи державного, політичного, економічного ладу України: республіканська форма правління, верховенство, самостійність, повнота, неподільність влади республіки в межах її території. Декларація визначила основи економічної самостійності: самостійні банківська, фінансова, митна, податкова системи, право формувати державний бюджет, мати власну грошову одиницю. На цих засадах і сьогодні формується економічний поступ України.

Принципи економічної незалежності України, закладені і започатковані 30 років тому, дозволяють нам сьогодні вчити наших дітей в українських школах, проводити реформи, ефективно захищати і розвивати малий і середній бізнес, зберігати і створювати нові робочі місця, підтримувати вразливі верстви населення. Сила і потужність цього документа протягом 30 років і наступних сотень років даватимуть нашій країні поштовхи для розвитку, розвиватимуть нашу країну, даватимуть змогу бути їй в колі світових лідерів, розвинутих держав.

Декларація стала фундаментом майбутнього референдуму про незалежність 1 грудня 1991 року, коли «за» проголосувало понад 90 відсотків українців. І це підтвердило те, що українці готові брати на себе відповідальність за долю

своєї країни. Я вірю, що саме ця відповідальність, проявлена як народними обранцями, які сьогодні присутні в цьому залі, так і всіма українцями, має спонукати нас усіх до ефективних і зважених рішень. Ми всі маємо працювати на благо України.

Закликаю всіх до єдності в думках і діях. Оці історичні кадри дають нам розуміння важливості цього документа, важливості цього свята, ґрунтовності Декларації про державний суверенітет України. Дякую всім, хто писав цю історію. Дякую всім, хто захищає її сьогодні ціною своїх життів (*Оплески*).

Зі святом! Слава Україні!

ГОЛОВУЮЧИЙ. Героям слава!

До слова запрошується перший Президент України, Голова Верховної Ради України у 1990-1991 роках, народний депутат України першого, другого, третього, четвертого скликань, Герой України Леонід Макарович Кравчук (*Оплески*).

КРАВЧУК Л.М., перший Президент України. Шановний пане Президенте! Шановний Голово Верховної Ради України! Шановний пане Прем'єр-міністре! Шановні народні депутати! Сьогодні в нас урочистий день, великий час 30-річної давнини. Саме в цьому залі був прийнятий перший загальноукраїнський державницький документ – Декларація про державний суверенітет України (*Оплески*). Тоді був складний час, а Декларація відповіла на всі виклики того часу. Народ шукав відповіді, хотів знати, як будемо жити далі. І сила Декларації полягала саме в тому, що вона дала такі відповіді. Її читали, пам'ятаю, цитували, зверталися із запитаннями, тому що, власне кажучи, мало хто вірив у те, що зал, в якому було спочатку 370 комуністів і лише 80 – не членів КПРС, хоча й комуністи були різні, може прийняти документ такого змісту. І ще одна дуже важлива деталь – головою комісії з підготовки Декларації був член КПРС (*Оплески*).

Декларація про державний суверенітет України відкрила шлях руху вперед. Україна почала йти цим шляхом. Були сумніви, вагання, проблеми, але ми їх долали. І найголовніше, національно-демократичне крило комуністичної партії під впливом українського народу, бо тоді ми вмiли слухати український народ, почало поступово ставати на шлях суверенітету (*Оплески*). Але рух був складний ще й тому, що в нас не було ні потрібного досвіду, ні необхідних знань. Ми жили в інший час, в іншій країні, а потрібно було ламати себе і діяти відповідно. Але зробили.

Крім того Москва, радянський політичний клас весь час хотіли зупинити Україну, робили усе для того, щоб суверенітету України не відбулося. Але ми подолали і цю проблему.

Я хочу вам прочитати найголовніше з Декларації про державний суверенітет України: «Верховна Рада Української РСР, виражаючи волю народу України, визначаючи необхідність побудови правової держави, маючи на меті утвердити суверенітет і самоврядування народу України, проголошує державний

суверенітет України як верховенство, самостійність, повноту і неподільність влади Республіки в межах її території та незалежність і рівноправність у зовнішніх зносинах» (*Оплески*). Я переконаний, що ці положення і сьогодні є актуальними. Але сьогодні час інший і люди інші. Виросло нове покоління людей – молодих, енергійних, розумних, освічених. Ми, депутати першого скликання, віримо в те, що ці люди попри всі складнощі, інколи навіть хитання, інколи сумніви, творитимуть нову Україну (*Оплески*).

Найбільша цінність Декларації про суверенітет як і Акта про державну незалежність України в тому, що вони є свідченням того, що наш народ може бути єдиним. Він це доводив, доводить і доводитиме. Доводить сьогодні, воюючи за свій суверенітет, втрачаючи кращих синів і дочок України, долаючи пандемію, яка, на жаль, випала на нашу долю, мусимо її подолати. Це велика відповідальність для всіх нас за Україну, за її народ. Я вірю в те, що ми робитимемо все для того, щоб будь-який громадянин у будь-якій точці нашої країни і в будь-який час дня і ночі завжди з гордістю хотів сказати: «Я пишаюся Україною! Я буду берегти її! Я буду захищати її державний суверенітет! Я нікому не дозволю панувати в нашій хаті і господарювати на нашій землі!» (*Оплески*).

Шановні народні депутати! Шановні пані та панове! У нас велика і славна історія. Ми стоїмо на плечах тисячолітньої історії державотворення. Наш народ є творцем і початком у великій історії цивілізаційного прориву тисячоліття хрещення Русі-України, славна дата якої відзначатиметься в цьому місяці (*Оплески*). А це означає, що, проживши 30 років в незалежній Україні і здобувши уже і досвід, і знання, ми можемо і повинні шукати відповіді на всі найскладніші питання у своїй хаті, своїй Україні. Ми не маємо права, маючи велику історію, великий народ, велику волю і велику силу, навіть думати про те, щоб хтось виконував по відношенню до нас роль «училок» або втручався в наші внутрішні справи (*Оплески*), і немає значення: на заході чи на сході (*Оплески*). Єдине, чого ми не можемо ніколи і ні за яких умов допустити, – радитися з недругами і ворогами (*Оплески*). Це принижує нас і робить, вибачте на слові, кожного із тих, хто це допускає, нікчемним, дрібненьким і дуже маленьким (*Оплески*).

Я звертаюся до вас з великим проханням зупинити розхитування маховика ворожнечі в суспільстві і в самій Верховній Раді (*Оплески*). У мене є зараз чимало часу, дивлюся всі баталії і часто думаю: невже це справді пошук кращого шляху, чи це пошук найкоротшого шляху до влади через популізм і всілякі неподобства (*Оплески*). З боку це виглядає надзвичайно складно. Я не хочу вживати міцнішого слова. Повірте мені, я вже не молода людина, і 60 років з гаком був у системах різної влади, бачив усе. Але ніколи нікому публічно не було дозволено опускатися нижче ватерлінії. Це можна в себе вдома, на своїй кухні, але не на державному рівні (*Оплески*).

Ми не маємо права і не можемо миритися з тим, що в суспільстві визріває протистояння центру і регіонів, протистояння між елітами центру і регіонів. Повірте мені, це дуже небезпечна тенденція. Це, врешті-решт, може призвести

до втрати управління, розхитає силу і могутність нашої держави. До тих, хто це робить, у мене одне прохання. Так, ви можете робити все, що вважаєте за потрібне, але спочатку порадьтеся з народом, внесіть зміни до Конституції. Хоче народ федерації чи хоче унітарної держави. В унітарній державі це неприпустимо! *(Оплески)*.

Шановний пане Президенте! Всіляко підтримуючи втілення в життя фундаментальних базових позицій демократії і верховенства права, я дуже прошу вас не забувати, що все це діє тоді, коли діє закон. І перед законом ми усі рівні. І це не слова *(Оплески)*. Я бачу як люди, деякі депутати, політичні сили зневажають закон, дивляться на нього, часто на Конституцію, як на папірець, а ще гірше – як на ганчірку. Це неприпустимо! Від вас залежить, щоб закон «торжествовал», а той, хто порушує закон, має бути притягнутий до відповідальності незалежно від того, хто він був і хто він є *(Оплески)*.

І ще одне важливе – про культуру відносин і в суспільстві і у Верховній Раді. Ви знаєте, коли спостерігаєш риторику деяких депутатів, політиків, то складається сумне враження – наче ми знаходимося на Бессарабці. Образи, невігластво, неточність формулювань, навіть маленькі побрехеньки неприпустимі на фоні великих завдань, які стоять перед Україною. Тому я звертаюся з великим проханням подумати про політичну культуру нашого життя *(Оплески)*.

Ми переможемо тоді, коли спиратимемося на свою історію, свободу, права людини, віру, істину, любов – загальнонаціональні цінності всесвітнього людського масштабу.

30 років тому в цьому залі, під його склепінням, пролунали великі і високі слова: «Боже єдиний, великий, нам Україну храни». У нас тоді не було гімну, гербу, прапору, багато чого не було, але була духовна сила, і ми знали, спершись на цю силу, здобудемо перемогу. У цих словах високого духовного злету в нас і любов до України, і надія на Україну, і потреба берегти Україну. Україна для нас – це все. Слава Україні! *(Оплески)*.

ГОЛОСИ ІЗ ЗАЛУ. Героям Слава!

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякую, Леоніде Макаровичу.

До слова запрошується народний депутат України першого, другого, третього, четвертого скликань, видатний український вчений, державний та громадський діяч, Герой України Ігор Рафаїлович Юхновський *(Оплески)*.

ЮХНОВСЬКИЙ І.Р., народний депутат України першого, другого, третього, четвертого скликань. Шановний пане Президенте! Шановні народні депутати та гості! Дякую Голові Верховної Ради України пану Дмитру Олександровичу Разумкову за схвалення моєї особи для виступу на засіданні Верховної Ради *(Оплески)*. Сердечно дякую Олені Костянтинівні Кондратюк за запрошення та організацію приїзду до Києва *(Оплески)*. У своєму виступі я торкнуся декількох сторін історії нашого сьогодення та свого бачення нашої поведінки.

Історія розвитку української державності у зв'язку з роковинами прийняття Декларації про державний суверенітет вимагає чесного ствердження розвитку тодішніх подій і головних діючих осіб і сил, а не лише декларування тривіальної історії кінцевого прийняття Декларації про суверенітет. Я неодноразово казав, що Українська Радянська Соціалістична Республіка до Другої світової війни і після неї – це різні республіки. Після війни з фронтів додому повернулися переможці. Вони зайняли державні посади керівників політичних і економічних установ, заселили напівпусті міста, мали гідність переможців у страшній війни.

Під кінець війни відбулася ще одна епохальна подія в історії Землі – вибух атомних бомб над Хіросімою та Нагасакі. Атомну бомбу робили найвизначніші фізики, зокрема, Фермі та Ейнштейн. Це змусило очільника Радянського Союзу Йосипа Сталіна звернутися до директора Інституту ядерної фізики академіка Курчатова із запитом: що потрібно зробити, щоб СРСР мав ядерну зброю? У результаті був прийнятий абсолютно революційний закон про освіту і науку. Зарплата і постачання родин науковців збільшилися в десятки разів. За короткий час країна була завалена науковою літературою найкращих науковців світу, і до 50-х років СРСР здійснив випробування атомних і ядерних установок, була створена ядерна зброя. Але й наукові установи за короткий час були оснащені найновішою технікою. Таке становище зберігається зараз у Китаї.

В Україні стався етнічний вибух наукових талантів. Вчитися, ставати науковцем, в загальному – фахівцем – стало престижним. У країні розцвітали покоління молодих, здібних, сповнених гідності наукових і виробничих кадрів.

Тоді, коли приймалася Декларація про суверенітет, Кабінет Міністрів очолював мудрий і здібний Прем'єр-міністр Вітольд Фокін (*Оплески*), колишній керівник Держплану УРСР. Кібернетику в Академії наук очолював академік Михайлович. Разом з професором Подолевим вони створили цілу науку математичної економіки, зокрема, систему рівнянь, балансу пропозицій і попиту, надзвичайно важливу для Міністерства економіки. Україна і зараз має тут визначний пріоритет. За участі Фокіна і Подолева писався закон про економічну самостійність України.

Незабаром відбувся перший Майдан молоді, керований молодими активістами Іващишиним, Донієм, Кириленком, Барковим, Кузиком та іншими. У результаті вийшла постанова Верховної Ради про проходження військової служби громадянами України на території України. Міністром оборони став колишній командувач ракетною частиною, який першим із військових визнав незалежність України, – генерал Морозов. Усе це – події, пов'язані з прийняттям Декларації про суверенітет.

А з Декларацією було так. У Верховній Раді у 1990 році нам запропонували текст Декларації. Вийшло так, що тодішнє радянське керівництво України на чолі з Володимиром Івашком ініціювало написання тексту Декларації. Текст опрацював Інститут з вивчення продуктивних сил Академії наук України на чолі з член-кореспондентом Дорогунцовим Сергієм Івановичем. Мені як голові Народної ради потрібно було вивчити текст Декларації. Ми залишили все, як було написано, за винятком посади Генерального прокурора. На той час Генеральний

прокурор виконував функції теперішнього Конституційного Суду. У поданому проекті Декларації Генеральний прокурор України призначався на посаду Генеральним прокурором СРСР.

Нагадаємо, що два місяці перед тим Верховна Рада Російської Федерації прийняла Декларацію про державний суверенітет Росії. Отже, Декларацію про державний суверенітет України потрібно було приймати конче. Треба було конче змінити текст про призначення Генерального прокурора. Тут, на щастя, допоміг особисто Володимир Андрійович Василенко, працівник Міністерства закордонних справ, тепер посол України, професор Києво-Могилянської академії.

У проекті Декларації, поданому до Верховної Ради України, вже значилося, що Генерального прокурора України призначає Верховна Рада України. У проекті Декларації ще говорилося про необхідність укладання Союзного договору, але я знав, що цей пункт не має жодного значення. Від імені України я брав участь у роботі Всесоюзної комісії зі складання тексту Союзного договору і знав, що це марна справа і не став сперечатися з комуністами. Обговорення у Верховній Раді не було надто бурхливим. Народна рада в особі Івана Драча запропонувала оголосити Україну без'ядерною державою, але за стінами Верховної Ради вирував народ. Вирував прекрасно вдягнений народ, вирувало море квітів. І депутати Верховної Ради, неважливо, чи це були депутати від Народної ради, чи від комуністичної більшості, коли вийшли зі стін Верховної Ради, радіючий народ обсилав їх таким морем квітів, настільки змінив внутрішню психологію кожного з них, що депутати зрозуміли – вони вчинили правильно (*Оплески*).

Згодом ще були прийняті закон про економічну незалежність України і постанова про українське військо. Усе це разом – Декларація про суверенітет, закон про економічну самостійність, військо, що українці мають проходити військову службу на території України – фактично зробили Україну незалежною державою.

Це була президентсько-парламентська держава. Президент міг призначати і звільняти міністрів. Разом з тим були партії: партія «Рух», Республіканська партія, Комуністична партія. Був Національний банк з розумним керівником, залишили діяти Конституцію УРСР, викинувши з неї розділ про корінну роль Комуністичної партії. Усе це було результатом прийняття Декларації про суверенітет.

Які помилки ми зробили? Найбільша помилка полягала в тому, що в пориві злості ми виключили із числа депутатів Володимира Івашка, який з групою депутатів-комуністів, нічого нам не сказавши, поїхав до Москви на XXVIII з'їзд КПРС. Івашко був у довірливих відносинах з Михайлом Горбачовим. Я глибоко переконаний, що його прогресивна діяльність як депутата Верховної Ради від Київщини, а пізніше як Голови Верховної Ради, тісно вирішувалася разом з Горбачовим. І позитивність їхніх рішень схвалювалася народом. Я повинен сказати, що ми вперше стали європейським парламентом завдяки Івашку. Він запросив мене як голову Народної ради на розмову і запропонував, щоб Народна

рада стала офіційною опозицією парламенту, яка мала 24 депутати. Від президії нам було виділено сім місць. Ми керували освітою, економікою, двома ще напрямками виробничої діяльності України. На засіданні Верховної Ради всією Верховною Радою були затверджені всі наші кандидати. Ми стали взірцевим європейським парламентом.

В особі Івашка, Горбачова і його дружини Раїси Максимівни ми мали хороших друзів. Це позначилося, зокрема, на вивільненні військовими територією Києво-Могилянської академії, в якому дружина Горбачова відіграла велику роль, попросивши міністра оборони Язова передати нам територію Києво-Могилянської академії. Коли я як голова Народної ради приїхав на територію Могилянки, мене зустрів генерал, начальник частини. Він показав на середній корпус, побудований більшовиками на місці церкви, в якій похований гетьман Сагайдачний. Генерал пропонував допомогти розібрати цей корпус і вивільнити могилу гетьмана Сагайдачного.

Після Івашка Верховну Раду вів Іван Плющ – людина мудра і колоритна. Саме він і провів обговорення та прийняття Декларації про суверенітет. Україна розвивалася. Прогресивна робота Прем'єр-міністра Фокіна розумно вела державу. Зокрема Фокін організував друкування гривні. Під час його керівництва урядом був прийнятий закон про економічну незалежність. Але ми зробили другу помилку – звільнили з посади Прем'єр-міністра Фокіна.

Незабаром було ГКЧП. Після поразки ГКЧП Народна рада відіграла центральну роль в офіційному проголошенні незалежності України. Отже, прийняття Декларації про суверенітет стало вставним ключем у двері незалежної держави Україна.

Підведемо підсумки. Держава у своєму розвитку пережила міні-революції, майдани. Кожен Майдан чогось досягав, але щось і втрачав. Перший – студентський на граніті – показав силу молоді. У нас стало своє військо. Він показав позитивну роль Київської політехніки в наданні допомоги голодуючим студентам. Другий – Помаранчева революція – це була демонстрація краси і сили народу у встановленні справедливості вибору Президента держави. Третій – Революція Гідності – результат: заборона і зникнення комуністичної ідеології, комуністів у парламенті, утвердження і захист української мови. Четвертий – перемога на президентських виборах Володимира Зеленського, створення нової політичної партії «Слуга народу».

Усі досягнення майданів вистраждані величезними масами народу. І за жодних подій і обставин вони не повинні втрачатися. Усе-таки зараз є страшна дійсність – війна. Наша найголовніша вина в цьому – наша необов'язковість у торгово-економічних відносинах, слабкість української Служби безпеки у попередженні конфліктів, м'якість силових структур і готовність влади поступатися національними принципами держави заради збереження життя людей.

Я як найстаріший, як академік, як ветеран Другої світової війни хотів би звернутися до вас, шановний пане Президенте. Я спостерігав обличчя вашої шановної дружини, коли ви приймали присягу, її глибоке, чисте потрясіння. Вже це дає вам велику плату і кредит довіри. Не розгубіть його. Нехай ваша українська

мова стане рідною і чудовою за своїм мелодійним звучанням. Нехай такою вона стане у вашій родині. Від вас яскравим світлом нехай вона пошириться на ваших соратників і на всю державу (*Оплески*).

Державність української мови – основа Української держави. Зараз хто проти цього – є державним злочинцем (*Оплески*).

Шановний пане Президенте, нехай ваш попередник стане вашим радником і опорою. Не дозвольте знижувати авторитет попередніх президентів. Іде війна за землю, за Україну. Пане Президенте, будьте рішучим, мудрим і непереможним. Не бійтеся воювати, на те у вас є Збройні Сили цієї країни.

Одним із найважливіших завдань держави є справедливість. Її в нашій державі не існує. Найбільшою виною попередніх керівників України є порушення закону вартості праці. Такого кардинального порушення, доведеного до абсурду, немає в жодній країні світу – ні в Африці, ні в Океанії. У всьому світі, особливо в європейській спільноті, є середня зарплата. Це зарплата вчителя. Її величина становить вартість близько 880 кілограмів хліба і тримається вже майже сотню років. Усі зарплати інших спеціальностей коливаються довкола середньої. Коливаються, а не перевищують у сотні разів. Щоб утриматися, влада повинна справитися з цією проблемою. Слід сприяти рішенню Верховної Ради про введення прогресивного податку на зарплату в залежності від її розмірів аж до 80 відсотків від величини заробітної плати (*Оплески*).

Шановні депутати дев'ятого скликання! Шановні мої колеги! Будьте працьовитими, бережіть честь Верховної Ради своїми діями, своєю мовою, своїм зовнішнім виглядом, введіть обов'язково дрес-код (*Оплески*), і одержуйте шалену радість від прийнятих хороших законів – законів Української держави (*Оплески*).

Дякую.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякую.

До слова запрошується народний депутат України першого, другого, третього, четвертого, сьомого, восьмого та дев'ятого скликань Юлій Якович Іюффе (*Оплески*).

ІЮФФЕ Ю.Я., народний депутат України першого, другого, третього, четвертого, сьомого, восьмого та дев'ятого скликань. Шановні громадяни України! Шановні пани президенти! Шановні народні депутати! Шановні гості! Я дуже пишаюся тим, що був одним із народних обранців, які прийняли Декларацію про державний суверенітет України. Цей історичний документ створив надійну основу для будівництва нової, незалежної, демократичної та миролюбної держави. Я пам'ятаю, які жорсткі дискусії велися тоді між прибічниками різних політичних течій. У Верховній Раді 1990 року були і комуністи, і націонал-демократи, і центристи, і колишні дисиденти. Ми були різні, але розуміли, як важливо забезпечити в нашій країні громадянський мир, створити умови для розвитку України та співпраці з сусідніми державами. І ми, попри всі незгоди, знайшли компроміс.

Ми дуже пишалися тим, що Україна була практично єдиною із радянських республік, в якій політична боротьба обійшлася без кровопролиття. На жаль, цей здобуток, ця важлива державотворча традиція сьогодні втрачена. І ми, державотворці України, не можемо без болю дивитися на те, як сучасні політики спотворюють закладені нами основи, як усупереч принципам та положенням Декларації, шляхом маніпуляцій та законодавчих вивертів нас затягують у військовий блок, як ігнорується головний принцип Декларації щодо рівності всіх громадян, як проводиться політика культурної та мовної дискримінації. А платою за це є збройний конфлікт, втрата територіальної цілісності та суспільного миру.

Відповідно до Декларації про державний суверенітет Україна мала стати соціальною, демократичною, правовою та позаблоковою багатонаціональною державою. З цими цілями погодилися не лише політики. У подальшому цей вибір підтримав і народ України. Це був перший великий суспільний договір, результати якого були закріплені на референдумі у грудні 1991 року. У цілому і на заході, і в центрі, і на Донбасі, більше на Донбасі, понад 83 відсотки громадян проголосували за підтвердження Акта проголошення незалежності України (*Оплески*). Народ України підтримав державний суверенітет, обрав шлях самостійної, мирної, позаблокової та без'ядерної держави.

В один день з референдумом про незалежність України громадяни обрали і першого Президента. Наша країна почала свій шлях трансформації від соціалістичного устрою до капіталізму. На жаль, як бачимо сьогодні, за ці роки розбудови країни замість народного капіталізму ми здобули капіталізм олігархічний. Цей «олігарховірус», на жаль, повністю захопив та болісно вбиває нашу державу. Україну лихоманить через дії непрофесійних урядовців, несвоєчасних сьогодні та турборежимних рішень, як продаж землі, легалізація грального бізнесу та псевдореформування енергетичної галузі. Внаслідок цього з населення здирають останнє, державні підприємства в простоях та збитках, а спритні ділки в захмарних прибутках.

Сьогодні повернення до основ, до положень Декларації про державний суверенітет – це єдиний шлях одужання нашої Вітчизни. Але для цього необхідні політична мужність та відповідальність, яких, на мій погляд, на жаль, немає у правлячої монобільшості, моїх колег по сьогоднішньому парламенту. Влада повторює помилки своїх горе-попередників, які зруйнували українську суспільну угоду. Влада ховається від викликів сьогодення, керується гаслом «ні миру, ні війни», і війна продовжується. І це дуже руйнівна позиція. Вона має не лише політичні, а й економічні та соціальні наслідки. Страждає все: від промисловості до культури, від енергетики до охорони здоров'я. Але найстрашніше те, що в полум'ї конфлікту на сході гинуть люди.

Я закликаю своїх колег народних депутатів схаменутися і зробити все для відновлення територіальної цілісності, громадянської єдності та політичного діалогу в нашій державі. Шлях ворожнечі, утисків та примусу приведе нас до національної трагедії. Наша суверенна держава вкрай потребує: незалежності парламенту від тиску влади та бізнесу, незалежності влади від олігархічного впливу та зовнішнього управління, незалежності політики від траншів та меморандумів,

незалежності думок від пропаганди та необ'єктивної інформації, незалежності виборів від брудних схем, сіток (коли ми вперше в парламенті збиралися, їх не було, гроші не ходили на виборах), підкупу, солодких обіцянок, нікчемних та продажних політиків. Для цього нам всім треба повертатися до витоків, до нашої Декларації про державний суверенітет, щоб цей парламент увійшов в історію як парламент, що добився миру, а не «добив» країну.

Зважаючи на дії, на мій погляд, не дуже професійного уряду, я як найстарший за віком депутат цього парламенту хочу нагадати наймолодшому в історії України Президенту цитату з відомого твору: «розруха буває в головах». Потрібно поставити на всі місця професіоналів і тоді розруха зникне сама собою. Зупиніть цю розруху і почніть нарешті епоху відновлення миру, суверенітету та економіки України (*Оплески*).

Дякую за увагу.

ГОЛОВУЮЧИЙ. До слова запрошується народний депутат України першого, другого, четвертого, шостого, сьомого, восьмого та дев'ятого скликань Сергій Владиславович Соболев.

СОБОЛЄВ С.В., народний депутат України першого, другого, четвертого, шостого, сьомого, восьмого та дев'ятого скликань. Шановні панове дисиденти, я насамперед звертаюся до вас! Шановний пане Президенте! Шановні президенти! Думаю, історичність сьогодення полягає не в тому, що Українська держава почалася 30 чи 29 років тому, а в тому, що Українська держава – це дійсно тисячолітня історія. І без розуміння цього сама Декларація буде незрозумілою, бо кожен читає її по-своєму. Ключова фраза Декларації – право української нації на самовизначення (*Оплески*). Якщо хтось цього не розуміє, це єдина територія на планеті, де українська нація може визначити себе як державна нація. Так, ми – український народ, представляємо різні національності. Але лише тут українська нація має право на самовизначення, і саме це підтвердили всі, хто тоді голосував за цей акт, який є невід'ємним від Акта проголошення незалежності. Півтора року, до 1 грудня, коли народ України підтвердив, що є Українська держава, стали найвідповідальнішим моментом новітньої історії і продовженням тисячолітньої історії.

Я не можу не згадати дисидентів, тих, які в цьому залі, і тих, кого вже немає. Але, ви знаєте, є ті, хто так само брав на себе відповідальність, як дисиденти брали відповідальність під час радянського режиму. Ці люди взяли відповідальність у той момент, коли це було найважливіше і найнеобхідніше. Іван Степанович Плющ. Саме він головував, не будучи навіть Головою Верховної Ради, бо Івашко поїхав у Москву, під час прийняття найважливішого документа – Декларації. Леонід Макарович Кравчук – людина, яка взяла на себе відповідальність, і я звертаюся до сьогоденного Президента. Якщо хтось думає, що тоді, під час ГКЧП, було легше, то це неправда (*Оплески*). Армія була в них, все було в них, але не побоялися взяти цю відповідальність. Думаю, історичність

сьогоднішнього моменту якраз і полягає в тому, що такі прояви бувають один раз в житті. І якщо це агресія Російської Федерації і Путіна, то це агресія (*Оплески*), а не протистояння між різними верствами населення у зв'язку з якимись утисками. Шановні, це пряма агресія Російської Федерації. І та відповідальність, яка лежить на Президенті країни і на кожному із нас, – це унікальна відповідальність.

Чому ми тоді всі вистояли? Ви це почули з виступу геніального академіка Ігоря Рафаїловича Юхновського. Так, тоді була одна партія, яка мала абсолютну більшість, мала майже три чверті складу парламенту, але вони зрозуміли, всі зрозуміли, що опозиція – це такий самий народ, і треба негайно об'єднатися для державотворення. І це найкращий урок, який дозволяє рухатися вперед.

Декларація – це ще один момент. Українська Радянська Соціалістична Республіка навіть до дванадцятого скликання прийняла закон про українську мову як державну мову. Вони не побоялися це зробити. Тому, коли сьогодні сором'язливо дехто ховає очі і робить вигляд, що нічого не сталося, а завтра в парламенті хочуть розглядати зміну до закону про мову (*Оплески*), думаю, це також відповідь на ключове питання: куди ми рухаємося. Я, який народився в російськомовній родині, де батько на прізвище Соколов – українець, а мама на прізвище Міроненко – росіянка, ще тоді, 30 років тому, зрозуміли, що це єдине місце, де ми можемо встояти, об'єднатися і рухатися вперед (*Оплески*).

Слава Україні!

ГОЛОВУЮЧИЙ. До слова запрошується народний депутат України шостого, сьомого, восьмого, дев'ятого скликань, заступник Голови Верховної Ради України Кондратюк Олена Костянтинівна (*Оплески*).

КОНДРАТЮК О.К., народний депутат України шостого, сьомого, восьмого, дев'ятого скликань, заступник Голови Верховної Ради України. Вельмишановний пане Голово! Вельмишановні пани президенти України, прем'єр-міністри, Ігорю Рафаїловичу! Шановні пані та панове! Мій сьогоднішній виступ буде про мрії та майбутнє, про гордість і єдність, про мудрість і любов до України. Усе це було неодноразово переконливо показано в стінах Верховної Ради України. «Україна починається з тебе» – казав В'ячеслав Чорновол. А мені так хотілося б додати до цих слів, що Україна починається з парламенту. Саме в цьому залі творилася велика історія нашої соборності та незалежності. Як історик хочу наголосити про очевидні висновки з тих подій, адже всі найважливіші рішення були прийняті тоді, коли більшість у сесійному залі доєднувалася до активної меншості, коли опозиція голосувала разом з більшістю заради національних інтересів України, коли толерантне ставлення перемагало ненависть, а депутати з Україною в серці виступали проти зла і несправедливості.

З прийняттям Декларації про державний суверенітет відбулося відновлення українського парламентаризму. Країна отримала інституцію, яка представляла і виражала волю українського народу. Проголошення незалежності – це той

день, коли справжні патріоти силою слова переконали більшість і втілили в життя мрію багатьох поколінь.

Голосування за Конституцію у 1996 році. Це була ніч без сну, ніч справедливості. Давайте згадаємо, наскільки ця ніч відрізняється від ганебних бюджетних ночей більш пізнього парламентаризму, коли депутати віддалялися від народу, від простих людей, які делегували їх до парламенту. Тож хочу закликати ніколи не забувати, завдяки кому і задля кого ми працюємо у Верховній Раді України.

Я твердо переконана, що ДНК українського народу поряд з українською мовою, культурою, прагненням до свободи. Але є ще один ключовий елемент – народовладдя: право самим або через обраних представників вирішувати власні справи, право розпоряджатися національними багатствами і твердити своє майбутнє.

Хочу нагадати усім нам, що в нас парламентсько-президентська країна, і найважливіші рішення мають прийматися у цих стінах (*Оплески*). І так було не раз. Я мимоволі згадую той вечір, коли під час Революції Гідності парламент був оточений силовиками. Ми розуміли, що влада зовсім втратила розум і могло початися найгірше. Але ті депутати, хто був поруч з людьми, та ті, хто не злякався, проголосували за виведення військ із Києва. Вони тоді втримали країну, як і під час Помаранчевої революції. Я хочу, щоб ми їм всім теж подякували, дехто із них є в цьому залі (*Оплески*).

Я пригадую, як український парламент на рівні Основного Закону закріпив євроатлантичний вибір українського народу, зроблений під час Революції Гідності (*Оплески*). Пишаюся тим, що прийнявши минулого року Закон «Про забезпечення функціонування української мови як державної», Верховна Рада раз і назавжди поставила крапку і в цьому питанні. Не може бути, і не буде в Україні іншої державної мови, окрім української (*Оплески*).

Оновлений, як ніколи раніше, парламент дев'ятого скликання також увійшов в історію, скасувавши депутатську недоторканність. Водночас перед нинішнім парламентом стоять не менші виклики, ніж перед парламентами попередніх скликань. Війна триває, частина території України окупована країною-агресором – Російською Федерацією, епоха бідності так і не завершилася, люди відчувають на собі соціальну несправедливість. Через пандемію коронавірусу стрімко змінюється світ, і Україна не може залишатися осторонь цих питань. Я вам скажу, що і прийняття монобільшістю закону про продаж сільськогосподарської землі, а також дозвіл на азартні ігри не додають відповідальності та довіри до влади.

Ми маємо пам'ятати, що Верховна Рада як інституція, окрім представницької і законодавчої, має ще й контрольну функцію за виконавчою владою. Сьогодні, як ніколи, ми зобов'язані показати досвід, професійність, фаховість, мудрість, новітні підходи та знання до того, щоб разом дати якісні відповіді на всі виклики, які стоять перед суспільством.

Свій виступ я хочу завершити закликком до єдності і відповідальності. Єдності та порозуміння заради добра для України, єдності в інтересах людей, які вирощують хліб, вчать, лікують, творять, будують. Єдності заради наших героїв, які на передовій захищають Україну і Європу від навали тоталітаризму, захищають ідеали парламентаризму, свободи і рівності та людської гідності – усе те, що мусить бути наріжним каменем добробуту народу і країни щасливих людей.

Я мрію про такий парламент, в якому буде рівне представництво жінок і чоловіків. Сьогодні у Верховній Раді ми маємо 20 відсотків жіночого представництва. І я сподіваюся, що зовсім скоро їх стане більше в місцевих радах, уряді, парламенті. Не нових облич, а тих, хто розуміє, що таке працювати, добиватися успіху, дбати про дітей і сім'ю, зовсім часто не маючи підтримки, але не покладаючи зусиль. Я вірю, що саме вони стануть новою силою розвитку України.

Хочу з великою вдячністю привітати зі святом та віддати належне всім депутатам першого скликання за те, що в цей день, 16 липня 1990 року, ви натиснули кнопку «за». За Україну! (*Оплески*). Слава Україні!

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякую.

Шановні колеги! Я хочу ще раз від себе і всього депутатського корпусу всім подякувати за те, що ви зробили 30 років тому, що робите сьогодні, за те, що ви дали нам змогу сьогодні працювати в цих стінах на користь Українського народу. Велике вам спасибі (*Оплески*).

Після закриття урочистого засідання я всіх запрошую на ганок Верховної Ради України для спільного фото (*Шум у залі*).

Шановні колеги, думаю, ви мене ще всі побачите. У вас буде можливість і зі мною поспілкуватися, і з колегами. Ще раз всіх вітаю (*Оплески*).

Урочисте засідання Верховної Ради України оголошую закритим.

(*Лунає Духовний гімн України «Молитва за Україну»*).